

סימן עח

פדיון בכור מבנק זרע

- ראשי פרקים
שאלה
א. קביעת מעמדו של בעל הזרע
- ב. זכיה בפדיון עבור האב או הבן
ג. זיקתו של בעל הזרע לבנו ולמצות הפדיון
מסקנה

* * *

- שאלה
אשה ישראלית הרתה לראשונה באמצעות הפריה מבנק זרע, וילדה בדרך זו בן זכר שהוא בנה בכורה פטר רחמה. האם בן זה חייב בפדיון? ואם כן – על ידי מי?
- א. קביעת מעמדו של בעל הזרע
- השאלה הראשונה שיש לדון בה היא: מהי זהותו של הבן שנולד באמצעות הפריה מבנק זרע, והאם הוא חייב בפדיון הבן? ויש כאן כמה ספיקות – ספק האם אביו מישראל או שהוא גוי, וגם אם אביו יהודי יש להסתפק אם הוא פטור מפדיון בכור משום שהוא כהן או לוי. ולכאורה יש לפשוט ספיקות אלו על פי הרוב, שכן רוב בני ארץ ישראל הם יהודים, ובין היהודים הרוב אינם כהנים ולויים אלא ישראלים החייבים בפדיון. ואמנם קי"ל שאין הולכין בממון אחר הרוב, ולכאורה היה מקום לפטור את הבן מלשלם חמישה סלעים מכח הספק. אך אעפ"כ נראה שבנד"ד אזלינן בתר רובא אפילו לענין ממון, וזאת משום שבלאו הכי מעמדו של הבן נקבע על פי רובא, וממילא אזלינן בתר רובא גם לענין פדיון הבן, וכמש"כ ההפלאה (בכתובות טו, ב).
- ב. זכיה בפדיון עבור האב או הבן
אך השאלה העיקרית שיש לדון בה בנד"ד היא: מיהו זה שחייב בפדיון הבן במקום שהאב אינו ידוע? שהרי מצות פדיון הבן היא מן המצוות המוטלות דווקא על האב, ואחרים אינם רשאים לעשותה במקומו. וגמרא ערוכה היא במסכת קידושין (כט, א): לפדותו מנ"ל – דכתיב כל בכור בניך תפדה. והיכא דלא פרקיה אבוא מיחייב איהו למפרקיה – דכתיב תיפדה תפדה... ואיהי מנ"ל דלא מיפקדה.... ומוכח שעיקר החיוב בפדיון הבן מוטל על אביו, וכשאביו לא פדהו המצוה עוברת אליו. אך האם אינה מצווה בפדיונו של בנה, ולכאורה היא גם אינה רשאית לפדות אותו בעצמה, אלא הוא יפדה את עצמו לכשיגדיל. יתרה מזו, הרמ"א (יו"ד סי' שה סע' י) הוסיף שגם האב עצמו אינו רשאי לפדות את בנו על ידי שליח, וכל שכן שאחרים אינם רשאים לפדותו בלא דעתו. וז"ל הרמ"א: ואין האב יכול לפדות על ידי שליח, וגם

וגם הט"ז (ס"ק יא) הודה לש"ך בעיקר דבריו. אלא שלדעתו זכות זו אינה נחשבת זכות גמורה, כיון שהזכיה הממונית כרוכה בהפסד מעשה המצוה של הפדיון גופו. ומכאן הט"ז בא לחלק מסברא דנפשיה בין הזכיה של הפדיון עבור האב בעודו בחיים, לבין הזכיה לבן הקטן לאחר מות האב. וחילוקו מתבסס על הסברא שזכיה שאינה גמורה כעין זו אינה מועילה בקטן אלא בגדול בלבד. ולכן, כל עוד האב בחיים והמצוה מוטלת עליו בית דין רשאי לזכות בה עבורו, אך אם האב מת והבן עודו קטן אין כח ביד ב"ד לזכות עבורו, ולבטל את מצוותו. (ועיין בנקה"כ לש"ך שדחה את סברת הט"ז בראיות רבות, ומסקנתו היא שב"ד רשאים לפדות בן יתום אפילו בקטנותו. ועיין בקצה"ח סי' רמג ס"ק ז שדחה את כל ראיות הש"ך, ומשמע שדחה את דבריו).

הצד השווה שבש"ך ובט"ז, שאם האב ישנו בעולם ובנו אינו פדוי – אחרים רשאים לפדות את הבן תחתיו מדין "זכין לאדם שלא בפניו". ולכאורה זהו גם הדין בנד"ד, שהאב הביולוגי קיים והוא זה שחייב בפדיון בנו, ואביו המאמץ ודאי אינו חייב לפדותו כיון שאינו אביו האמיתי, וגם אמו אינה יכולה לפדותו. וכיון שהאב אינו יכול למלא את חובתו אנו רשאים לזכות במצות הפדיון עבורו.

על כל פנים, דינו של הבן בנד"ד הוא כמי שאין לו אב, שהפוסקים נחלקו אם אפשר לפדותו מדין זכין לאדם שלא בפניו. ולענין הלכה מצאנו אצל שנים מגדולי דורנו שהחמירו בדבר, וחששו לדעת ה'דברי חמודות' (בכורות פ"ח אות יז) שהובא בש"ך, שהקטן אינו כלל בר חיובא בפדיון עד שיגדיל כאילו הוא קודם ל' יום, וגם זכיה עבורו אינה מועילה. האגרות משה

אין בית דין פודין אותו בלא האב. וכמקור לדבריו ציין את שו"ת הריב"ש (סי' קלא).

ויש להביא קצת ראייה לשיטה זו מן הגמרא שהבאנו לעיל, שלא הזכירה שיש מצוה על ב"ד לפדות את הבן כשם שהזכירה אפשרות זו לענין מצות מילה. ומשמע, שמצות הפדיון אינה מוטלת אלא על האב או על הבן כשיגדיל, ולא על האחרים שאינם מצווים בכך ואינם רשאים לפדותו שלא מדעתו. ויתכן עוד שאחרים אינם יכולים לפדות אותו מכספם אלא רק מכספו שלו, ועל כך הקפידה התורה כפי שכתב הגאון מליסא (שו"ת נחלת יעקב סי' ד. ועיין בשו"ת דעת כהן למרן הרב קוק זצ"ל סי' קפו הסובר אף הוא שזכיה בפדיון בכור אינה מועילה, משום שפדיון הוא כמין עיסקה בין האב לכהן, ולא ניתן לשתף אדם בעיסקה על כרחו מדין זכיה).

אך הש"ך (ס"ק יא) האריך להשיג על הרמ"א בדין זה, והוכיח מדברי רבים מן הפוסקים שהאב רשאי למנות שליח לפדיון בנו כמו בשאר המצוות. וגם הריב"ש אינו מערער על דין זה, אלא שלא טרח להשיב על דברי השואל שהעלה סברות אלו משום שלא חש לדבריו. ומאחר שכך, בית דין רשאי לפדות את הבן תחת האב מדין "זכין לאדם שלא בפניו". שכן עיקר מצות פדיון הבכור הוא דין ממוני שהאב חייב לשלם לכהן בפדיון בנו, ופשוט שניתן לזכות עבורו חמישה סלעים ולתת אותם לכהן במקומו.

יתרה מזו, לא זו בלבד שיש לבי"ד רשות לפדות את הקטן אלא שלדעת החת"ס (יר"ד סי' רצז) זו חובה המוטלת על בית הדין, ועליהם לפדות את הבן מן הממון של הציבור.

הבן כשיגדיל, ואם איש אחר נתן בעדם דמי הפדיון אינו כלום. ע"ש.

ומכאן תשובה למ"ש הגרא"י קוק בשו"ת דעת כהן (סי' קפו). ע"ש שפדיון הבן הוא מעין מעשה של סחורה ולכן לא ניתן לזכות לו שלא מדעתו.

והלום ראיתי בשו"ת זבחי צדק (ה"ג סי' מ) שכתב, שאף שהט"ז והש"ך חולקים על הרמ"א, וס"ל שאפשר לפדות ע"י שליח, וכ"כ בשו"ת דבר שמואל (סי' רסז). ועוד. מ"מ כתבו אחרוני זמנינו שכיון שהרב מהריק"ש והרב הלבוש הסכימו לדעת הרמ"א, שאין לפדות ע"י שליח, וגם אין ב"ד יכולים לפדותו בלא האב, אין לעשות מעשה נגד דעת הרמ"א, ומה גם שלפי דעת הלבוש אף בדיעבד אינו פדוי, לכן אין לפדותו ע"י שליח, ואם אביו במדינה אחרת ימתינו עד שיבא אביו ויפדה אותו. וכמו שכתבו הרב דבר משה ח"א (חיר"ד סי' סד), והרב פרי האדמה ח"א (דק"מ ע"ד). וכן נעשה מעשה בירושלים, בבכור שאביו היה במדינה אחרת ופדאתו אמו, והסכימו כל הרבנים שיחזור אביו לפדותו פעם אחרת בלא ברכה וכן עיקר.

ג. זיקתו של בעל הזרע לבנו ולמצוות הפדיון

ויש להוסיף עוד כמה ספיקות בנד"ד. ראשית, צ"ע האם יש כאן בכלל זכיה לאב הביולוגי שהפקיר את זרעו, ואין לו שום עניין במה שיעשה בזרעו. אדרבה, תנאי מוסכם הוא בינו לבין הנהלת בנק הזרע שלא יחולו עליו שום חיובים, ולא תהיה לו שום זיקה לילדו. נהי שמצד הדין הוא מצווה לפדותו אולם הוא במפורש אינו רוצה בכך. ואם כן, איזו

(חיר"ד ח"א סי' קפח וסי' קצד) נקט שלא יפדו את הבן לכתחילה עד שיגדיל, אם כי הוא עצמו מעיד שנהגו כש"ך, אלא שלדידיה לא ניחא מנהג זה.

וכיוצא בזה הכריע גם הגר"ע יוסף שליט"א (יביע אומר ח"ח חיר"ד סי' לא) על דעת גאוני ירושלים, שאין ראוי לבי"ד לפדות את הקטן עד שיגדיל ויפדה את עצמו. ואף בדיעבד כשב"ד פדוהו בקטנותו עליו לחזור ולפדות את עצמו לכשיגדיל, אך בלא ברכה.

אגב יש להעיר על מ"ש החתם סופר (סי' רצו סוף ד"ה לקחת), "שאם אין אב לפדות הבן הבכור, פודים אותו בית דין מממון הציבור, והיא מצות עשה בפני עצמה".

ותימה, דהא בקידושין (כט, א) איתא, והיכא דלא מהליה אבוה מחייבי בית דין לממהליה, דכתיב המול לכם כל זכר. ואילו לגבי פדיון הבן לא אמרינן הכי, אלא רק "היכא דלא פרקיה אבוה מחייב איהו למפרק נפשיה, דכתיב פדה תפדה", אלמא שאין ב"ד מצווים לפדותו כלל.

והחת"ס עצמו (חיר"ד סי' רצה) כתב דגבי פדיון הבן לא גלי קרא שבית דין יפדוהו וכו', וא"כ מה טיבה של מצות עשה זו, ואיפה נאמרה, ושו"ר שכבר השיג עליו בזה בספר ערך שי (סי' שה, דף קכ רע"ב). וכן תמה על זה בשו"ת שבט סופר (חיר"ד סי' צח בד"ה ומה). ע"ש.

וע' להגאון מליסא בשו"ת נחלת יעקב (סי' ד) שכתב, שמצות פדיון הבן לא שייכא כלל אלא רק כשנותן האב משלו מעות הפדיון, אבל באופן אחר אין הבן פדוי כלל, כיון שהתורה הקפידה בדמי הפדיון, שאין פודים בשטרות וקרקעות, ולכן זו היא המצוה שיתן האב חמשה סלעים לכהן, או

האב לילד. והדבר תלוי בספקו של הב"ש בנתעברה באמבטי, אם הבן מתייחס אחריו או לא, (ועיין בספרי באהלה של תורה ח"א סי' ע). ומאחר שבלאו הכי יתכן לומר שהאב הביולוגי אינו האב, אם כן פשיטא שהוא אינו יכול לעכב אחרים מלפדות את בנו.

מסקנה

יש להסתפק אם לפדותו מספק בלא ברכה. וניתן לפדותו מספק ללא ברכה והוא כשיגיע למצוות יפדה עצמו שוב וללא ברכה.

זכות יש לו לעכב אחרים מלקיים את המצוה עבורו?

ועוד, אדם כזה שהפקיר את זרעו ולא איכפת לו לגרום שתימלא הארץ זימה, וגרע טפי ממוציא זרעו לבטלה, הוא בחזקת מופקר שאינו רוצה לקיים מצוות. ואם כן, בודאי שאינו רואה שום זכות לעצמו בכך. וחזר הדין, שזכיית הממון עבורו היא זכות גמורה, ואין בה שום צד חוב בשל הפסד המצוה כיון שהוא אינו חפץ בה כלל.

ויש לצרף עוד ספק בסיסי יותר שמתעורר בכל הזרעה מלאכותית ובהסדרי פונדקאות, האם יש בזה זיקה ברורה בין

סימן עט

פטר חמור

- ד. סמכותו של האפוטרופוס
ה. האם עדיף לפדות עכשיו
ו. אפרושי מאיסורא
מסקנה

- ראשי פרקים
א. פדיון פט"ח שאינו שלו
ב. אפוטרופוס
ג. ביה"ד הממנה אפוטרופוס

* * *

הבן הוא היורש, אולם הוא קטן עדיין ואינו יכול לפדות פט"ח האסור מהתורה. האשה אינה יורשת אם כי יש לה זכויות ברכוש ובעצם היא אפוטרופוסית. האם אפוטרופוס יכול לפדות עבור היתומים?

שאלה*

אדם קנה אתון מבכרת ונפטר (ל"ע). הוא השאיר אחריו אשה וילדים. הבן הבכור כבן 12. האתון המליטה פטר חמור. מי יפדה אותו, הבן לכשיגדל או האשה עתה?

* לרב שמואל פוירשטיין, שערי תקוה.